

JACOB VAN MAERLANT'S
„DER NATUREN BLOEME”.

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Indien we de eerste *natuurlijke historie*, in onze Nederlandsche taal geschreven, willen toetsen aan wat men daaronder verstaat: „de beschouwing en stelselmatige rangschikking van de lichamen, welke zich op onze planeet bevinden” (¹), dan zal men zich eenigszins teleurgesteld vinden.

Dat JACOB VAN MAERLANT beschouwingen hield over mensch en dier, boomen, kruiden, wateren, steenen en metalen, wie zal het tegen spreken; maar *de stelselmatige rangschikking* bepaalt zich slechts tot het onder hoofdrubrieken brengen dier lichamen, zonder maar eenigszins hierbij de wetenschap een woordje te laten medespreken. Trouwens hij schreef nu ongeveer een zes-honderd-dertig jaar geleden; hij was niet wetenschappelijk opgeleid; hij bond zich zelf door maat en rijm, want hij schreef een gedicht; hij gaf geen oorspronkelijk werk, maar eene vertaling; en, wat meer zegt, hij trachtte te populariseeren. En dat nu is juist zijn grootste lof.

Uit de latijnsche werken konden de geleerden putten; de burgerman bleef verstoken van de eerste beginselen van zoo velerlei kundigheden, en daarin te voorzien, deed hem zijn dichtpen grijpen en „*der Naturen Bloeme*” schrijven.

Doch juist die zin om te populariseeren deed hem, den didacticus bij uitnemendheid, tot een ander uiterste overslaan, zoodat hij de

¹ WINKLER PRINS, 1878.

wetenschap, voor zoover hij die als leek uit de latijnsche schrijvers had geput, onder deed gaan in zijne moralizatiën, en aan den eenen kant dus bedierf, wat hij aan den anderen kant goed maakte.

Nuttig zijn, nuttig in alle opzichten, was zijn leuze, maar dat nuttig willen zijn deed hem slecht onderscheiden, zoodat hij monsters of mythologische en allegorische menschen en dieren, om daarbij te blijven, in één adem meende te mogen noemen en »beschouwen”, met die „lichamen” welke wij nu onder mensch en dier rangschikken; salamanders en draken, cyclopen, menschen met één voet, die hun tevens tot zonnescerm dient, en wezens zonder hoofd, wier oogen in hunne schouders staan, waren hem even lief, als zijne naar den beelde Gods geschapen natuurgenooten, als de dieren des velds, en alles wat verder de dierkunde onzer dagen te leeren geeft.

Moraal is zijn hoofddoel. Hoewel hij gaarne recepten invlecht voor het lichaam, voornamelijk bij het behandelen der steenen, geeft hij niet minder zedekundige voorschriften voor de ziel, giet die in christelijke allegorieën, en weet zoo nu en dan een woordje op zijn pas te zeggen aan het adres van adel en geestelijkheid.

Hij toch, de burgerpoëet bij uitnemendheid, ontzag zich niet, om, waar hij dit noodig vond, de gebreken van adel en geestelijkheid te gispjen. Waar hij het volk leeren wilde en beter maken, begreep hij dat die groote krachten der maatschappij, die beide factoren wat cultuur en beschaving betreft, dat volk onverdorven, ten voorbeeld moesten strekken, en zoo komt het dat wetenschap(?) en moraal hand aan hand gaan. Jammer genoeg springt die moraal, welke voorkomt uit een naïef kinderlijk geloof aan Gods almacht, wel eens uit den band en ontaardt, waar VAN MAERLANT aan niets wonderlijks twijfelt, in bijgeloof, en dat bijgeloof nu doet hem ons de gekste dingen vertellen.

Het is waar, hoofdzakelijk levert hij slechts vertaald rijmwerk, maar juist, waar hij critisch had kunnen en moeten optreden, stelde hij de critiek onder curateele van zijn geloof; en hij geloofde zoo wat alles.

Toch evenwel kan het zijn waarde hebben een vluchtigen blik te slaan in VAN MAERLANT'S „*Natuurlijke Historie*.”

Het werk van THOMAS VAN CANTIMPRE: *De Naturis rerum* (1244), dat VAN MAERLANT tusschen 1266 en 1269 „in Dietsche” overzette of bewerkte, was niet zijn eenige bron.

De schrijvers, door hem uit de tweede hand geraadpleegd, want

»niemen en hebbe dies waen, dat ic die materie vensede, els dan ic die ryme pensede”, geeft hij in den proloog op. Onder de „meesters”, waaruit zijn voorganger „die materie vergaderde recht” noemt hij vóór allen ARISTOTELES.

„die te rechte deerste wel es,
want hi van alre philosophien,
van alre natuerliker clerghien,
boven allen heidenen die noyt waren
draghet crone in der scarèn.”

Achtereenvolgens noemt hij de namen van PLINIUS, »wier boeke men hout over waer;” SOLINUS, wiens boek »Van der werelt wonder” heet; „SINTE AMBROSYS VAN MILANE, die van naturen doet te verstante in sinen boeke *Examirœen*;” SINTE BASELYS sekerlike, dien God sende van hemelrike enen boec van besten nature;” SINTE YSIDORUS; meester JACOB VAN VETRI;” bisschop van Aken, later kardinaal in Rome; en... het nauwkeurig omschrijven moede gaat hij voort met een namenreeks, het aan den lezer overlatende om hunne werken op te sporen, en hun aandeel in het verspreiden der kennis van de natuur te onderzoeken:

„Galienus, Pellidius,
Platearius ende Philologus,
Lucillus, Phiso, Thecfrastus,
ende die keyser Claudius;
ende Dyogenes Demotritus van Athene,
ende Dyogenes Apolladijn ghemene,
die van den beesten die draghen venyn,
die noch heden in der werelt sijn,
in sinen boeken laet besien;
Dyonisius ende Finicien,
Catoen, Varo ende Marchus,
Eraclides ende Orpheus,
Pitagoras ende Menander,
Homerus ende Nicander,
Musianus, Dyagoras,
Virgilius ende Andreas,
Coninc Juba, Patronius,
Coninc Philometor, Metellus,
Coninc Ptolomeus, Umbricus,
Coninc Antigonus, Alphens,
Coninc Archelaus, Flamicius,
Philemon ende Nigidius,
Seneca ende Cycero,

ende die wise Ypocras also,
 Higinus ende Matilius,
 dit zijn die meesters daer wi dus
 dit werk of hebben ghemaect;
 daer toe, die boven allen smaect,
 die wise Sente Augustijn
 seit hier mede toe dat sijn;
 daer toe van der Bible die glose
 seit hier toe menighe soete rose”

Het zou ons te ver voeren indien we elk dezer namen gingen ontleden ten aanzien der dragers indirecte medewerking aan VAN MAERLANTS dichtstuk.

Sommigen zijn duidelijk genoeg; anderen lijken wel alleen „eershalve” genoemd te zijn.

Toch willen we eenigen er van even toelichten.¹

Zoo bijvoorbeeld C. PLINIUS SECUNDUS, met zijn beroemd werk: *Historia naturalis*; C. JULIUS SOLINUS, uit de 3^e eeuw, die in zijn „*De situ et mirabilibus mundi*” PLINIUS excerpeerde; de Milaansche Bisschop AMBROSIUS, schrijver van den *Hexaëmeron*; BASILIUS DE GROOTE (4^e eeuw), met het boek, — volgens VAN MAERLANT van Goddelijken oorsprong, — ook *Hexaëmeron* genaamd; AUGUSTINUS, die hier en daar in zijne werken natuurhistorische bijzonderheden ter sprake bracht; HIERONIMUS in zijn „*glose van der Bible*”; DEMETRICUS APOLLODORUS, die *De bestijs venenatis* schreef; DIONYSIUS, medicus; ISIDORUS, in de 7^e eeuw, bisschop van Sevilla, met zijne encyclopedie aller wetenschappen, *Originis* geheeten; PLATEARIUS, die uit PLINIUS, en Arabische schrijvers, o. m. een *Herbarium* samenstelde; en ten slotte JACOB VAN VITRY, bisschop van Akers, bekend door zijn werk *Orientalis historia*.

Met deze eerste opsomming was VAN MAERLANT nog niet tevreden, want in den loop van zijn werk haalt hij telkens nog andere bronnen aan. Zoo den bekenden *Physiologus*, vermoedelijk in de tweede eeuw na CHRISTUS te Alexandrië geschreven, en waarover DR. FRIEDRICH LAUCHERT (1889) in den breede handelt; het »*Kyrammidarium boec*”, waarmede VAN MAERLANT bedoelt het *Liber Kiranidarum*, dat uit het grieksch vertaald is, waarin het reeds in de 3^e eeuw, onder den titel *Kyranis* bekend was, en dat over natuur- en geneeskunde handelt; eene complicatie uit de 13^e eeuw, *Experimentator* genaamd; en een klein boekje over de natuur *Liber rerum*.

¹ Zie TE WINKEL, *Maerlant en de Wetenschap*, of de Inleiding I van DR. ERICO VERWYS.

Als we nog eens even al die namen en titels overlezen, dan zouden we haast gaan twijfelen aan de aan VAN MAERLANT'S gedicht toegeechte eigenschap van populariteit, en toch heeft hij niets anders beoogd dan dat; maar we moesten niet vergeten, dat de faculteit der medicijnen nog niet op het standpunt onzer dagen stond, en dat VAN MAERLANT wist, dat hij, die over natuurlijke historie schreef, ook voornamelijk het belang der geneeskunde moest beoogen; de kennis der stoffen, welke voor geneesmiddelen dienden, was de hoofdkennis der toenmalige medicijnmeesters en daarom ook is VAN MAERLANT'S *der Naturen Bloeme* overvol met recepten, waaruit eene geheele middeleeuwsche pharmacopaea zou samen te stellen zijn.

De wetenschap werd niet meer om haar zelfs wille beoefend; »nu neest anders niet dan gelt,” en hoewel VAN MAERLANT dit niet kon goedkeuren, moest hij wel, — wilde hij den burger, en de burgerzonen, die dokter werden, leeren en ontwikkelen, — mede doen aan het streven om elke natuurlijke historie in dienst te stellen van de medicijnen.

»Ende in alle desen boeken
mach hi vinden, dies wil roeken,
Medicine ende dachcortinghe,
scone reden ende leringhe.”

Waar hij bovendien huismiddeltjes gaf, werkte hij juist in het bijzonder mede om zijn boek onder het volk te brengen.

Enkele dier recepten willen we releveeren: ezelinmelk tegen tandpijn; eversdrek tegen neusbloeding; buffelsmelk tegen vervuiling van wonden en venijn; kemelshersenen, met azijn, tegen vallende ziekte; schoenen van hondenvel tegen de jicht, »maer riexse die hont draghen den man, hi heft op sijn been ende p...ter an”; beversmeer tegen kramp, jicht, enz.; gebrand bokkenbloed tegen vallende ziekte en tegen allerlei andere kwalen; hertenvleesch tegen de koorts; hertshoorn, tegen verschillende kwalen; en honderden andere, die als paddestoelen uit het boek, als men het even doorloopt, opschieten.

Dat doorloopen is echter geen geringe arbeid; want VAN MAERLANT, die zijn werk in dertien boeken verdeelde, met een proloog, heeft bijna 17000 versregels noodig gehad om te zeggen wat hij te zeggen had, en wanneer we nu weten dat ons middelnederlandsch nu juist niet heel vlot opleest, dan is het na te gaan, dat er dagen voor noodig zijn om een dragelijk overzicht te geven.

Toch willen wij het beproeven.

Van den Proloog hebben we al het een en ander gezegd. We moeten daarbij nog voegen dat het in de bedoeling van VAN MAERLANT lag :

»Wien so fabelen dan vernoyen, (verdrieten)
ende onnutte loghene moyen (vermoeien)
lese hier nuscap ende waer (wat waar is)
ende versta, dat, noyt een haar,
omme niet ne makede nature.”

Hij verhaalt verder, dat hij beloofd heeft »te dichtene enen Bestiaris”, maar hij herinnert er aan, dat »WILLEM UTEN HOVE, een priester van goeden love, van Aerdenburch,” hem daarin was voorgedaan, maar daar deze »uten *walschen*¹ dichte” kon dat boek geen genade in zijne oogen vinden. We vinden VAN MAERLANT, in dezen tegenzin, terug in de Flaminganten onzer dagen, die anti-Franskiljons, alz zij zijn, zich opwinden met den uitroep: »kan er uit Nazareth iets goeds komen?”

Als vanzelf ontvouwt hij nu wat hij in de dertien boeken of hoofdstukken zal uiteenzetten.

De erste boec sal ju bedieden
t wonder dat men vint van lieden;
tander van viervoeten beesten,
daermen vele of spreect in geesten;
die *dierde* die sal sonder lieghen
sijn van voghelen die vliegghen;
die *vierde* dats noch mee
van den wonder van der zee;
die *vijfte* van vischen menighertiere,
die de zee voet entie riviere;
den *sesten* belovic te sine (zijn)
van serpentes met venine;
die *sevende* sal sijn van wormen,
die sijn van misseliker vormen;
de *achtende* van boemen, die int wout
wassen herde (zeer) menichsfout;
die *neghende* sal gewaghen
van boemen die specie (specerijen) draghen
die *tiende* sal bedieden teruut
dat menigherhande heeft virtuut;
die *elfte* van fonteynen (bronnen)
bede van soeten ende van onreynen;

¹ Wij cursiveeren.

die XII (*twaalfde*) van dieren (kostbare) stenen,
bede van groten ende van cleenen;
die XIII (*dertiende*) van zeven metalen,
die men moet uter eerden halen.”

Zijn werk draagt hij op, als slotwoord van den proloog, aan Heer NIKLAAS VAN CATS, omdat hij hem niets anders kan aanbieden, »om dat mi ghebreect scats”.

Daarna bidt hij God, »ende Sijn Moeder uutverkoren”, om zijn »sin” (geest) te verlichten, opdat zijn werk »vromelic ende bequame” zij, terwijl hij sluit met den versregel:

In beghinne in Marien name.”

(*Slot volgt.*)